

REMÉNYEK, ILLÚZIÓK, MANŐVEREK

Kállay kormányfői időszaka alatt a háború legnagyobb szörnyűségei viszonylagos távolságban zajlottak, így a magyar társadalom többségének 1944 tavaszáig nem kellett közvetlenül megélnie a világháborút. A titkos erőfeszítések egyik eredményeként az angolszász bombázások elmaradtak. Kállaynak kétségtelenül szerepe volt abban, hogy a Duna mentén egyfajta – jóllehet vihar előtti – nyugalom honolt. Ebből is fakadt sok beteljesületlen várakozás. Tudni lehetett, hogy az európai népek sorsa – főleg a kis népeké – hosszú időre eldől, így az egyik leglényegesebb kérdés az volt, hogy lesznek-e létüknek kedvező keretei egy szabad és polgári berendezkedéssel bíró államban, vagy esetleg az elnyomás évtizedei következnek egy szovjet típusú rendszer keretei között.

Az sem volt közömbös, miként alakul a háborús végjáték, amely a területi viták tekintetében befolyásolhatta a győztes hatalmak döntéseit. A német oldalon korábban elköteleződött kisebb államok – Magyarország mellett Bulgária, Finnország, Románia, valamint Szlovákia – hasonló dilemmákkal küszködtek, utóbbi kettővel azonban Magyarországnak komoly területi vitái voltak. Míg a titkos diplomácia szinterein (elsősorban a semleges államokban, főképp Svájcban és Törökországban) Magyarország szinte versenyt futott Romániával, addig a német szövetség keretein belül egy új kisanant létrejötté fenyegetett, immár Berlin irányítása alatt.

Az angolszász hatalmak ugyanakkor számoltak a német szatellit államok egyidejű kiugrásával is. Elvi lehetőségként az is felmerülhetett, hogy a legitim kormányok képviselői külföldön emigráns kabineteket hozhatnak létre, amennyiben országuk német megszállása bekövetkezik. Az olaszországi fordulat – Mussolini bukása után – eleinte lelkesítőleg hatott, utóbb azonban kiderült, hogy a feltétel nélküli megadás következetes elvárás, amit nemigen lehetséges megkerülni, s döntő lesz az is, melyik szövetséges csapatai érkeznek előbb, az angol-amerikai vagy a – kevésbé várt – szovjet erők.

Magyarország 1943 szeptemberében ugyan jelentős részsikert könyvelhetett el diplomáciai fronton a titkos isztambuli fegyverszüneti egyezményrel, ezt azonban egyáltalán nem sikerült kamatoztatni. A későbbi titkos diplomáciai manőverek már a hírszerzési hálókkal, titkosszolgálati és megtévesztő manőverekkel fonódtak egybe, s végül szerencsétlen módon siettették is az ország német megszállását, sőt előrevetítették a majdani hidegháborús ellentétek árnyékát. A szomszédos államok felé tett magyar lépések sem jártak végül sikerrel, a területi kérdésben pedig, amiképp a kisállamok politikai berendezkedését illetően is, Moszkváé lett a végső szó.

HÍRSZERZŐK, DIPLOMATÁK PARADICSOMA

A semleges Svájc a Hitler uralta Európa kellős közepén viszonylag jó lehetőséget nyújtott a szemben álló országok diplomatáinak informális érintkezésére, egymás szándékainak kipuhítására, akkoriban elterjedt kifejezéssel „szondírozásra”. Bulgária, Románia és Magyarország is itt keresett először kapcsolatokat a nyugati szövetségesekhez. 1943 tavaszán és nyarán valamennyi, német szövetségben álló állam képviselői folytattak már megbeszélést Allen Dullesszel, az amerikai Stratégiai Hírszerző Szolgálat, az OSS svájci vezetőjével, a CIA későbbi hírnéves igazgatójával. Hasonlóan más semleges országokhoz, Svájc kiváltképp fontos kémközpont is volt, ahol sok információ és téves hír cserélt gazdát. A szovjet mesterkének és kontaktsaik ugyancsak élénk tevékenységet fejtettek ki. Moszkva megbízásából itt tevékenykedett s innen jelentett „Dóra” azaz Radó Sándor is.

Már 1942 őszén informális találkozóra került sor Svájcban a Népszövetség korábbi budapesti képviselője, az 1920-as évek magyar pénzügyi rekonstrukciójának ismert figurája, Royall Tyler és Ottlik György, a patinás budapesti német napilap, a *Pester Lloyd* főszerkesztője (korábbi népszövetségi diplomata) között. Tyler éveken át dolgozott a magyar kormány mellett pénzügyi tanácsadóként, s a politikai elit számos tagját jól ismerte. Még magyarul is megtanult. Kállay – a Nagy-Britannia felé tett isztambuli tapogatózó lépések mellett – már a kezdet kezdetén úgy látta, hogy az amerikaiak részéről sokkal nagyobb megértéssel találkozhat. Ezt a reményt több értesülés is táplálta, így az Ujszászy István tábornok és Allen Dulles egyik helyettese között 1943. március közepén lezajlott megbeszélés, amelynek során azt érzékeltették, hogy a továbbiakban Magyarországra – úgymond – még szükségük lehet. Tyler ideális tárgyalópartner volt, akinek személye – bár igyekezett reális képet festeni a magyarokról – a Washington felé táplált nagy illúziókat erősítette.

A svájci vonalat már a törökországival egyidejűleg elkezdtek építeni. Később a Vichyben követként működő neves diplomata, Bakach-Besseney György – közvetítón keresztül – 1943 áprilisában és májusában is ismertette Kállay álláspontját Svájcban. Rendsze-

Baranyai Lipót (1894–1970)

res tárgyalásokra végül augusztustól került sor, miután Bakach-Besseneyt ki-nevezték a korábbi követ, Wettstein János helyére. Az angolszászok túl németbarátnak ítélték Wettsteint; ez azonban felületes minősítés volt, ugyanis Kállay iránt lojális – ha éppen a németektől való távolodást erős szkepticizmussal is szemlélő –, igen tapasztalt diplomatáról volt szó, akiben a kormányfő megbízott, bár politikai tárgyalások folytatására ő sem tartotta igazán megfelelőnek.

Wettstein az angolszász irányban tett lépéseket rosszul leplezettnek és meglehetősen hiábavalónak ítélte. Követi székéből való leváltása – a Mussolini bukása utáni időszakban – aligha tekinthető jól időzített lépésnek, ami a németeknek is feltűnt. Berlinben a svájci vonal előkészületeit már ismerték. Az angolszász tárgyalópartnerek azonban igen határozottan megjelölték személy szerint is, kivel akarnak szóba állni, s nem kizárt, hogy Tyler vetette fel Bakach-Besseney nevét, akinek szilárd németellenességében nem kételkedett.

Az ugyancsak Svájcba kiküldött Barcza György korábbi londoni követnek Kállay nem adott politikai tárgyalásokra felhatalmazást, missziója főleg tájékoztató jellegű volt, a kormányon kívüli elitet kellett képviselnie, de Tyler-

Dr. Szentgyörgyvölgyi és Galánthai báró Bakach-Besseney György (1892–1959)

rel és Dullesszel ő is kapcsolatba lépett. A Svájcban román részről folyó béketapogatózások egyik koordinátora a magánemberként ott tartózkodó Grigore Gafencu (egykori román külügyminiszter) volt, akinek genfi működéséről Kállay tudott. Barcza az ő tevékenységét is ellensúlyozandó kapta informális megbízatását 1943 tavaszán.

A „BERNI VONAL” BUKTATÓI

Kállay az 1943. júliusi olaszországi szövetséges partraszállás után Baranyai Lipótot, a Nemzeti Bank volt elnökét küldte Svájcba, hogy Tylerrel és Dullesszel beszéljen. Utóbbiak azt tanácsolták, hogy az olaszok kiválásával egyidejűleg Magyarország szakítson a németekkel. A kiugrás ismételt sürgetésével szemben a svájci titkos tárgyalási csatornán Kállay a megszállás veszélyére hivatkozott, egy ideig nem is hatástalanul. A svájci szálon azonban egyre fokozódó pszichológiai nyomás érvényesült. A magyar kormány jó magatartása esetére kilátásba helyezték, hogy nem adnak „szabad kezet” az oroszoknak.

Átgondolt stratégia jutott érvényre: fokozták Magyarország félelmét a

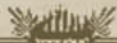
szovjetektől, hogy a hadviselést mihamarabb beszüntesse és Hitlernek nehézségeket okozzon. A magyar kormányfő azonban garanciákat kívánt, ennek jegyében vetődött fel egy ejtőernyővel érkező amerikai katonai küldöttség (későbbi kódnevén: Verébmisió) fogadása is Budapesten. Kállay sajnos helyesen gyanította, hogy mindezekről értesüléseket szereznek a németek, akiknek a rádiófelderítése Svájcban nagyon hatékony volt. Baranyai bankelnök utazásáról, amelynek során az ottani tárgyalásokat készítette elő, Berlinben már 1943 júliusában tudtak.

A svájci szál megbízhatatlanságára az amerikai hírszerzés egyik lisszaboni képviselője is figyelmeztette a portugáliai magyar követet, kijelentve, hogy „a berni vonalon mondottakról” a németek „előbb értesülnek, mint ők maguk”. A Roosevelt környezetében folyamatosan informálódó Habsburg Ottó – Lisszabonon át Budapestre juttatott üzenetében – rámutatott, hogy Svájcban a pszichológiai háború szempontjai az elsődlegesek, és javasolta a tárgyalások leállítását. Elég egyértelműnek tűnik ma már, hogy e figyelmeztetések nem voltak alaptalanok, Washington a saját háborús erőfeszítéseit kívánta elő-

KÁLLAY MIKLÓS MINISZTERELNÖK LEVELE BAKACH-BESSENYEY GYÖRGYHÖZ, WETTSTEIN JÁNOSHOZ ÉS VLADÁR ERVINHEZ

1944. február 10.

KEDVES BARÁTOM!

A háború folyása és alakulása előre nem látható helyzetbe hozhatják az országot és a nemzetet. A kormány kötelessége, hogy a háború fejlődésének problémáját minden oldalról a legaprólékosabb vizsgálatnak vesse alá és minden lehetőséget számításba vegyen. Így nem hagyható figyelmen kívül az a lehetőség sem, hogy a Kormányzó Úr Ő Főméltóságát a körülmények akadályozni fogják abban, hogy kormányzói hatalmát és alkotmányos jogait az or-

szágban gyakorolja; hasonlóképpen a m. kir. kormány is kerülhet abba a helyzetbe, hogy alkotmányos feladatának nem fog eleget tehetni.

Az is lehetséges, hogy nemzeti magyar politikát – az országnak esetleges megszállása, illetőleg inkább nemzetközi alapon vagy, ha látszólag nem is, de lényegében idegen zsoldban álló kormány hatalomra jutása következtében – csakis oly magyar kormány folytathat, amely működését az országon kívüli területre helyezte át vagy a határokon túl alakult meg. A harctéri hely-

zet nyilvánvalóvá teheti egy ilyen fejlődés bekövetkezését.

Mindezen körülményeket latolgatva, be-következésükre elkészülve lenni kívánva, a magyar királyi kormány elhatározta, hogy a Kormányzó Úr külföldi kényszerszertartózkodásának, valamint egy külföldre menekült vagy ott megalakult nemzeti magyar kormány működésének és a mostani nemzeti magyar politikát tovább folytató magyar külképviseletek tevékenységének anyagi alapjait is megszervezi, illetőleg biztosítja. *(Részlet)*

mozdítani, a magyar érdekeknek megfelelő, valóban jól időzített kiugrás nem is volt igazán szempont az Atlanti-óceán túlsó partján.

EGY TITKOS PÉNZALAP LÉTREJÖTTE

A magyar kormányfő 1944 elején már súlyos lépéskényszerrel számolt, s az ország szuverenitását is veszélyben látta. Így 1944 februárjában a Magyar Nemzeti Bank aranykészletének terhére egy zürichi pénzügyintézetnél igen jelentős, több millió svájci frankot érő letétet helyezett el aranyrudakban. A Schweizerische Bankgesellschaft zürichi fiókjában hivatalosan létesített kormányletét kezelésére három személyt kért fel a miniszterelnök: Bakach-Bessenyeit, a hivatalban lévő svájci követet, Wettstein volt berni követet és Vladár Ervin genfi főkonzult.

Az alap feletti rendelkezés azonban már a kezdet kezdetén jogi, politikai és morális kérdéseket vetett fel. Wettstein – Kállay egykori iskolatársa – kényesen akkurátus természetű ember volt, aki kifinomult jogi és morális érzékkel bírt, míg Bakach-Bessenyei követ – érthetően – az amerikaiakkal folytatott tárgyalásainak politikai tétjét helyezte előtérbe. Emiatt az alap kijelölt kezelői között éles vita bontakozott ki. A formai

Wettstein János emigrációban (1887–1972)

kérdésekben egyetértettek, de Wettstein nem volt hajlandó arra, hogy majdan a tekintélyes anyagi forrásból összegeket utaljanak ki világos politikai egyetértés hiányában is, miközben ő csupán végrehajtként vehet részt.

A vita tisztázása érdekében levelezés indult Budapesttel. Az idő azonban sürgette az érintetteket, félő volt ugyanis – amint az események röviddel később igazolták –, hogy közben sor kerül az ország megszállására, s ez esetben egy bábkormány ráteheti a kezét a szabályosan kihelyezett letétre. Emiatt Wettstein ideiglenesen mégis vállalta az alapkezelői feladatot, hogy az állami pénzalap jogszerűen mehesen át a megbízottak magánjogi alapon nyugvó kezelésébe.

Március 19-én be is következett a német megszállás, így az alapelvek tisztázatlanságát erőlyesen kifogásoló Wettstein János már nem tudta kinek érvényesen benyújtani a lemondását, ugyanakkor Bernben maga is elfogadta és hitelesítette, hogy a miniszterelnök februári felkérő levelében definiált helyzet (amelyben az alap felhasználhatóvá válhatott) ténylegesen beállott. Az ügyek vitelében azonban a későbbiekben már nem vett részt, az alap további sorsának alakulásáról tudomással nem bírt, lemondását a letét másik két kezelője tudomásul vette, majd helyét Radvánszky Antal, az ügy banki részleteit intéző MNB-vezértitkár vette át. Ezután ennek a forrásnak a felhasználása a részleteket illetően nem igazán követhető. Bizonyos, hogy a Sztójay-kormányt el nem ismerő diplomaták, az ún. Követi Bizottság tagjai rendszeres – bár egymástól igen eltérő összegű – juttatásban részesültek, a sajtóra és a propagandára azonban keveset költöttek, az államfő pedig végül nem került külföldre, és emigráns kormány sem alakult.

EPILÓGUS A SVÁJCI TÖRTÉNETHEZ

A háború után az alap eredeti nagyságáról és felhasználásáról a legkülönfélébb, ellentmondásos vagy vádaskodó megállapítások láttak napvilágot a hazai és utóbb az emigráns sajtóban is. Itthon a kommunista *Szabad Nép* járt az élen. 1946-ban Nagy Ferenc mi-

niszterelnök az akkori pénzügyminiszter (1947-ben pedig berni követ), Gordon Ferenc útján tárgyalásokba kezdett az alap maradékának átadásáról.

A megmaradt arany és kisebb összegű készpénz visszaszolgáltatása ismét morális dilemmákat vetett fel, mivel az ország megszállása változatlanul fennállt, Nagy Ferencet azonban mégsem lehetett teljesen illegitimnek tekinteni. Végül a maradékot hosszasan egyeztetések után – Kállay hallgatólagos beleegyezésével – 1947. április 9-én Zürichben átadták Nagy Ferenc képviselőjének, Gordon Ferencnek. Az aranyrudak és a készpénz értéke ekkor mintegy 1,2 millió svájci frank volt (feltehetően jelentősen kevesebb az 1944-ben elhelyezett összegnél).

Az alap maradékát a Crédit Suisse (Schweizerische Kreditanstalt) széfjében helyezték el. Nagy Ferenc emigrációba kényszerítése után azonban a hozzáféréshez szükséges széfkulcsok egyikét birtokló Gordon Ferenc berni követ azonnal lemondott, az összeg kiszolgáltatásához pedig – érthető okok-

ból – nem járult hozzá 1947 júniusa után. A magyar állam így pert indított Svájcban Gordon ellen. Hosszadalmas eljárás után, 1949 márciusára született meg a bírói döntés, amely alapján az összeget ki kellett szolgáltatni az akkori magyar kormány képviselőinek.

A döntés jogerőre emelkedése után a Kreditanstalt vonakodott átadni a letétet. A pénzintézet csak 1949. augusztus végén – jelentős és ismételt politikai nyomás után – tett eleget kötelezettségének. Ezzel azonban még nem került pont a történet végére, mivel 1956-ban a magyar emigráció képviselőjében Varga Béla páter egy amerikai bíróságon perelte be az alapot utoljára kezelő pénzintézetet. Ennek a végül eredménytelen, ám szimbolikusan mégis igen fontos aktusnak a felelevenítésével zárhatjuk le a svájci színtér eseményeinek bonyolult történetét, de közben néhány igen markáns kérdőjelet kell írunk e történet margójára ma is, akár a tárgyalásokról és titkoszolgálati relációkról, akár az alap sorsáról ejtünk szót. ♦